

teste vej, og mange havde sti-rettigheder for at sikre adgangen til eget hus over nabogrund. Med udviklingen og fortætningen af byen er en del af disse oprindelige stier sløjfet. Samtidig har behovet for det private rum omkring boligerne mindsket antallet af stier, der løber helt tæt på huse. Udover færdsel til fods fra sted til sted, til havn, mølle, kirke og skole, blev stierne også brugt til færdsel med dyr til græsningsarealer nord for byen, til byens fælles grønning. Køerne blev hver morgen ført til stranden for enden af Navigationsvej, hvor en hyrde førte dem til græsning. Senere blev opsamlingsstedet flyttet vest for byen ved Æ Hjølvervej. Fra 1950'erne betød malkemaskiner på grønningen, at denne tradition ophørte.

Nordbys bymiljø

I dag kan de bevarede stier og slipper fortælle byens historie som søfartsby med mange adgange til det tætte byrum, der er et bevaringsværdigt kulturmiljø. Besøger man Sønderho, vil man bemærke, at bystrukturen i de to byer adskiller sig: Sønderhos udvikling gjorde, at der stadig findes tofter, dvs. grønninger midt i byen, hvorved Sønderhos landsbypræg er bevaret. I Nordby betød de vækstrige år i slutningen af 1800-tallet, at byen blev mere tæt. De bevarede stier og slipper i Nordby giver mulighed for at fornemme byens

udvikling, og besøger man stierne i "Labyrinten" kan man opleve et miljø, der tidligere var typisk for Nordby: Stier, der ligger helt tæt op ad husene med direkte adgang til huse og haver.

Stier & slipper i Nordby

Udgivet af
Bevaringsfonden for
Fanø, 2013

Nordby er et yndet turistmål og levested, ikke mindst fordi byens oprindelige struktur og bevaringsværdige bygninger er velholdte og tilbyder et levende historisk miljø. Den gamle bydel har en intakt bystruktur fra før 1820, med et labyrintisk

vej- og stisystem med små veje, slipper, mod Vadehavet. Veje, slipper og stier giver den gående mulighed for at komme helt tæt på byens huse og haver. Læs om stisystemet i Nordby – og tag på tur ad de afmærkede stier.

Fra fiskerleje til søfartsby

Nordby blev oprindeligt kaldt Odden, og det første sikre vidnesbyrd om beboelse stammer fra 1200-tallet. Som fiskerleje i 1500-tallet lå den første bebyggelse orienteret øst-vest med slipper mod kysten. Overgangen fra fiskerleje til søfartsby blev mulig, da øen købte sin selvstændighed af kronen i 1741 og fik retten til søfart. Nordby blev hjemsted for en stor skibsflåde og oplevede en storhedstid som søfartsby i anden halvdel af 1800-tallet. Byfornyelse og vækst gav byen købstadspræg. Især i 1890'erne var der stor byggeaktivitet: Anlæggelsen af havn og jernbane ved den nye by Esbjerg og turismens indtog gav nye indtægtsmuligheder. Efter 1900 stagnerede udviklingen – sejlskibsfarten blev overtaget af Esbjerg, men samtidig gav nærheden til Esbjerg Nordbys beboere nye erhvervs muligheder.

Landinspektør G. Thobølls kort fra 1820. Det første kort over byen.

Byens struktur

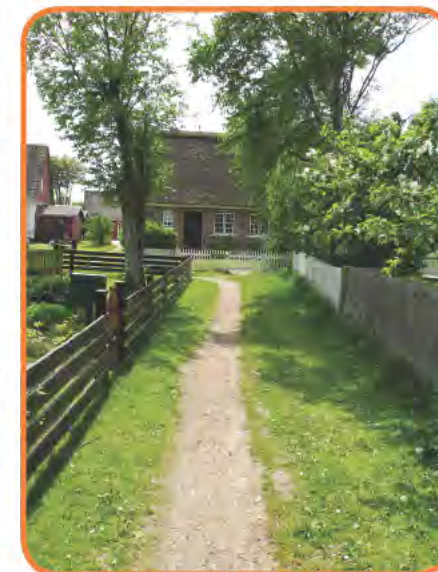
Det ældste kort over Nordbys bebyggelse er fra 1820. Midt i 1700-tallet boede de fleste beboere i sognet ved fiskelejet Odden - "ved Havnen" i modsætning til "i Byen", som omfattede bebyggelserne længere mod vest og syd: Byen, Nørby og Rindby. Der har været bebyggelse allerede i begyndelsen af 1500-tallet, hvor der var direkte adgang til havet fra Odden. Den ældste bebyggelse lå langs kysten med få enlængede gårde og huse, hvis antal gradvist steg i 15-1600-tallet. Sejladsen gik nordpå til Varde og Hjeriting og mod syd til Ribe og Hamborg.

Byens udvikling

Hovedgaden blev brolagt i 1906 og først derefter blev en egentlig byplanlægning sat i gang. Man fik behov for veje til større køretøjer og mere færdsel. Den ældste del af byen ligger langs kysten fra nord til syd og lå inden for det område, som i dag afgrænses mod Vestervejen. Med fortætningen af byen flyttede bønder vest for byen, hvor der var bedre plads til landbrug. Kystlinjen ændrede karakter: Fra at ligge helt tæt op ad byens østligste huse blev havnearealet udvidet med Langelinje, og færgelejet blev anlagt i det nordøstlige hjørne af byen.

Labyrintisk gade- og stisystem

Nordbys bebyggelse mellem Langelinje og Vestervejen består af et labyrintisk gadenet med slipper mod havnen og et stisystem, der forbinder husene. Den langstrakte bebyggelse langs havet var forbundet af en landevej fra nord til syd. Fra oplandet i syd førte den til møllen og herfra videre til kroen mod nord. Det er dette gamle gadenet og byens beliggenhed ved havet, der giver Nordby sin særegne karakter. Selve strukturen i gade- og stinet er bevaret – selv om en del mindre stier i dag er inddraget til private grunde. Byens nuværende struktur minder om den oprindelige fra 1820 med øst-vestvendte huse, der ligger på rækker ned mod kysten. Det ændrede sig med udviklingen fra sidste halvdel af 1800-tallet til 1900-tallet med nye huse, der orienterede sig nord-syd. Man nedrev ældre huse for at give plads til institutioner, boliger, håndværks-, handels- og industribygninger, der blev bygget i datidens stil med facaden vendt mod Hovedgaden. Således kan både byens oprindelige struktur og dens udvikling aflæses i byens huse og deres placering.

Stier og slippernes navne

I 1946 vedtog Nordbys sogneråd en fortegnelse over navne på gader, stier og slipper. De fem eksisterende gadenavne: Hovedgaden, Strandvejen, Vestervejen, Navigationsvej og Langelinje blev suppleret med 60 navne på gader, slipper og stier. Navnene danner et tidsbillede, da stier og slipper blev opkaldt efter de historiske steder de lå: Møllestien, Skolestien, Tøndehus Slippe, Havne Slippe osv.

Stier og slippers funktion

Stierne forbandt byens vigtigste punkter og områder med adgangen til fiskerlejet og siden til havnen, hvor slipper førte fra byen til havet. Før i tiden var der flere mindre stier med passage til det enkelte hus. Man skød den kor-

A

B

Stier og Slipper i Nordby: Historiske stede

- Stier
- Slipper
- Byens huse
- Søfart – havnens huse
- Turismens huse

Historiske fotos venligst udlånt af Nordby Sogneark

Stier og slipper i Nordby: Historiske steder

Søfart – havnens huse

- 01 Kystlinien lå helt tæt på byen i 1820 med strand mod nordøst. Havnefronten blev udvidet mod øst med Langelinie, og færgelejet blev anlagt i byens nordligste del. Byen er omkranset af diger til beskyttelse mod stormfloder. Små veje, slipper, forbinder byen med havnen.
- 02 Saltværk. Der blev anlagt to mindre saltværker i 1847 og 1856. Begge blev nedlagt i 1870'erne. Det ene lå ved Saltværksvej, det andet ved Krogården.
- 03 Tøndehus. Ved Tøndehus slippe lå før et tøndehus til opbevaring af koste og tønder, som blev udlagt langs sejlrenderne. I dag er der offentligt toilet på grunden.
- 04 Navigationsskole og toldbod. Toldbodvej 1, opført 1857-58, rummede den første navigationsskole fra 1860-93, herefter var der toldkontor til 1960. Huset blev skalmuret 1963 og har ændret udseende.
- 05 Fanø Navigationsskole. Vestervejen 1, opført i 1893, i dag med andre funktioner.
- 06 Lille Amalienborg. Langelinje 7. Opført i 1942 som toiletbygning. På stedet lå tidligere et færgekantor.
- 07 Stormflodssøjle viser, hvor højt vandet har stået.
- 08 Skibsværft. Ved Skibsværftet 2. Villa Beta fra 1878 hørte oprindeligt til skibsværftet, der lå på grunden bag villaen.
- 09 Karantænehus. Østervej 14. Fra omkring 1820. Søfolk blev sat i karantæne for at undgå smitsomme sygdomme. Maden blev leveret på en pæl uden for døren.

Byens huse

- 01 Saltværk. Konsul Lauritzens plads, Hovedgaden 24 og 26. Bygningen er opført 1847 og først indrettet som saltraffinaderi. 1857 til brændevinsbrænderi, ejet af Fanø Krogård. 1912 til beboelse og butikker.
- 02 Fanø Skibsrederforening. Hovedgaden 28, opført 1891-92. I dag museet Fanø Skibsfarts- og dragtsamling.
- 03 Labyrinten. Et stisystem, der er typisk for byens oprindelige struktur: Stierne ligger tæt på husene.
- 04 Ting- og arresthus. Hovedgaden 52. Bygningen fra 1841 blev bygget til formålet og solgt til privatbolig i 1876, da et nyt og større ting- og arresthus blev opført på Hovedgaden 87.
- 05 Borgerskolen. Bygget 1848, senere udvidet. For elever til 5. klasse, som afløser for små private skolestuer. I 1976 indrettet til rådhus. Skolestien ligger bag bygningen.
- 06 Fanø Håndværker og Industriforening. Opført 1893 som teknisk skole med foreningslokaler og gymnastiksal. I dag forsamlingshuset Strien.
- 07 Fanø Museum. Skolevej 2, først omtalt i 1801. Indrettet som museum i 1941.
- 08 Realskolen. Opført i 1891 som mellem- og realskole. I dag med nye funktioner.
- 09 Møllesti og Ved Møllebanken. Sti – og gadenavne i området henviser til Thysens Mølle, der lå her. Byen havde tidligere tre møller.
- 10 Nordby Brugsforening (oprettet 1896), Hovedgaden 75 og 77. Brugsforening siden 1929. Den oprindelige bygning fra 1880 er om- og tilbygget.

Turismens huse

- 01 Hotel Færggården. Hovedgaden 15, opført 1896. Oprindeligt "Færggården", som 1816 fik bevilling til gæstgiveri og 1819 til færgefart. Bygningen har fungeret som hotel og senere som posthus. I dag boliger.
- 02 Hotel Nordby, Hovedgaden 14. Tidligt badehotel: Duysens Hotel, opført 1862. Senere udvidet med øst-vestlig bygning under navnet Hotel Nordby. I dag flere erhvervslejemål.
- 03 Fanø Krogård, Langelinie 11. Krogården er opført ca. 1786. Den oprindelige kro havde bevilling til krødrift fra 1664. Krogården havde monopol på at drive handel og krohold fra 1798-1860. Bygningerne rummede kro, butik og staldrum samt lagerbygninger. Saltfabrikken, der lå ved siden af Krogården, hørte også til virksomheden.

Samlingssteder til græsning af dyr

- A 'Æ Hjøver', opsamlingssted for kreaturer, der skulle ledes til græsning.
- B Stranden for enden af Navigationsvej var opsamlingssted for kreaturer.

